

Ks. Fabian Tokarski
GDAŃSKIE SEMINARIUM DUCHOWNE

MISTYKA DROGĄ CHRZEŚCIJANINA DO BOGA

WSTĘP. 1. PSEUDOMISTYKA. 2. OKREŚLENIE MISTYKI. 3. MISTYKA DROGĄ DLA KAŻDEGO CHRZEŚCIJANINA. 4. ZWIĄZEK MISTYKI ZE ŚWIĘTOŚCIĄ. 5. PODSTAWOWE KRYTERIA AUTENTYCZNEJ MISTYKI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ. ZAKOŃCZENIE.

WSTĘP

Niełatwo jest mówić czy pisać o mistyce. Jedną z przyczyn trudności w określeniu mistyki jest brak jasności w samych pojęciach. Słowo „mistyka” jest w języku potocznym wieloznaczne. Czasem słowem „mistik” określa się człowieka obcego świata i rzeczywistości, oddanego jakimś własnym urojeniom. Nieraz określa się tym słowem wewnętrzną stronę przeżycia religijnego, kładąc nacisk na to, co w tych przeżyciach jest tajemniczego. Nierzadko też obejmuje się tym słowem wszelkie formy przesadnej pobożności, jakie się spotyka w przeszłości czy teraźniejszości. Niektórzy nazywają mistykami wszystkich ascetów chrześcijańskich, buddyjskich i muzułmańskich, jeżeli ci odznaczają się głęboką pobożnością i dążą do zjednoczenia z Najwyższą Istotą. Dlatego też, wobec współczesnego pomieszania pojęć w dziedzinie mistyki, pojawia się konieczność przedyskutowania pojęcia „mistyka” w jego głównym, właściwym znaczeniu. „Jedynie prawdziwa mistyka to mistyka autentycznie religijna. (...) Każda nieautentycznie religijna mistyka jest fałszywą mistyką” jest mistycyzmem¹. Mistyka nie ma nic wspólnego z okultyzmem, magią, spiryty-

¹ T. Merton, *Wspinaczka ku Prawdzie*, w: Tenże, *Szukanie Boga*, Kraków 1983, s. 76.

zmem czy magnetyzmem. Żadna z tych rzeczy nie może nosić przymiotnika „mistyczny”, gdyż żadna z nich nie ma nic wspólnego z autentyczną religijnością. Nawet więcej, wszystkie z tych wymienionych praktyk wciągają człowieka w grzech przeciw religijności. Jeżeli cnota religijności jest wyrazem całkowitej zależności i poddania się człowieka Bogu, to w praktykach okultystycznych i tym podobnych ujawnia się całkowita odwrotność tej postawy – tzn. człowiek jest panem i on sam rozkazuje siłą nadprzyrodzonym. Praktyki okultystyczne są w konsekwencji karykaturami religijności i mistyki.

1. PSEUDOMISTYKA

Ważne jest, abyśmy zwrócili uwagę na dwie charakterystyczne kategorie, które demaskują pseudomistykę. Obie ustawiają osobiste doświadczenie „mistyczne” w nieprawidłowej relacji do Prawdy Objawionej. W pierwszym przypadku fałszywej mistyki niewiedza, ignorancja zastępują rzekomo wiedzę. Według tej orientacji, mistyk wcale nie potrzebuje pojęciowej wiedzy o Bogu, wiedzy objawionej. Nawet więcej, powinien zrezygnować z wszelkich form duchowej aktywności i opróżnić swoją duszę z myśli. Po takim „oczyszczeniu” zostaje on automatycznie napełniony mistycznym doświadczeniem, w którym, jak sądzi, poznaje Boga. Wiedza teologiczna w takim przypadku staje się przeszkodą dla mistyki, a teolog jest źle „wyposażony”, aby stać się mistykiem. Natomiast kompletny ignorant z natury będzie predysponowany do przeżyć mistycznych².

Drugi rodzaj pseudomistyki pragnie dotrzeć do specjalnej, nadprzyrodzonej wiedzy za pomocą innych środków niż te, które zostały wskazane przez Boga. Często spotykaną iluzją osób religijnych jest wyobrażanie sobie, że słyszą nadprzyrodzone głosy, że mają wizję i wpadają w ekstazę. Natomiast w rzeczywistości oni sami wytwarzają te przeżycia, wysilając swoją wyobraźnię. Nawet jeżeli są one nadprzyrodzonego pochodzenia, należy pamiętać, że nie stanowią one istotnej treści mistyki. Bowiemy „mieć wizję”, to nie tyle fałszywa mistyka, co raczej fałszywe jej budowanie w oparciu o wizję³.

W powszechnym przekonaniu mistyka mówi przede wszystkim o Bogu, o Jego niepoznawalności, odsuwając na dalszy plan to, co ludzkie. Jednak opinia ta jest błędna. Albowiem jeżeli pozostajemy na

² Por. P. Ogórek, *Mistyka. Zagrożenie czy rozwój życia duchowego?*, w: *Mistyka drogą zjednoczenia z Bogiem*, Warszawa 1999, s. 13-14.

³ Por. tamże, s. 14.

terenie mistyki chrześcijańskiej, łatwo zauważyć, że w centrum uwagi mistyków znajduje się zawsze człowiek jako dziecko Boga, jego wielkość i nędza, jego świat materialny i wieczny. Dlatego też w obecnym czasie, w obliczu doznawania nieobecności Boga we współczesnym społeczeństwie oraz stale rosnącej obojętności chrześcijan, mistyka może przyczynić się do rozwiązania wielu różnorodnych kryzysów ludzkości. Mając na uwadze tradycję chrześcijańskiej mistyki od jej początków aż do obecnych czasów, powrót do zagadnienia mistyki może stać się odnową i rozwojem życia duchowego wielu wierzących ludzi. Przedstawia ona drogę chrześcijanina doświadczającego tajemniczego działania i obecności Boga w swoim wnętrzu. Na przestrzeni stuleci została ona ukazana przez mistyków w ich przeżyciach i doktrynalnych pojęciach. Dokonali oni tego z psychologicznym wycuciem i równoczesnym docenieniem działania pierwiastka nadprzyrodzonego w człowieku do tego stopnia, że ich mistyczna nauka stała się miarodajną dla przyszłych i obecnych czasów⁴.

2. OKREŚLENIE MISTYKI

Mówiąc o misticie trzeba zauważyć, że samo użycie przymiotnika „mistyczny” (gr. *mystikós* – ukryty, tajemny) na oznaczenie specjalnego doświadczenia religijnego jest zjawiskiem czysto chrześcijańskim. Pojawił się on jako owoc powolnej ewolucji myśli mistycznej w Kościele. Poza chrześcijaństwem greckie słowo *mystikós* nie posiadało nigdy innego znaczenia niż „ukryty, tajemny”. W religiach niechrześcijańskich słowo to, podobnie jak bliski mu termin *mysterium*, oznaczało jedynie obrzędy znane tylko wtajemniczonym. Nie oznacza to negacji, iż poza Kościołem nie można spotkać przejawów doświadczenia religijnego analogicznego do mistycznego doświadczenia w chrześcijaństwie. Jednakże są one pozbawione tego, co najistotniejsze, nie zostały dotknięte zbawczym uświęcającym działaniem Wcielonego Słowa⁵.

Mistyka w rozumieniu chrześcijańskim stanowi tajemną dziedzinę przeżyć oraz miłosne zjednoczenie z Bogiem, połączone ze specjalnym poznaniem Stwórcy. Mistyk posiada większą zdolność intymnego doświadczenia Boga niż normalnie wierzący człowiek. Jednak jasno trzeba powiedzieć, że życie mistyczne nie jest wyższym

⁴ Por. S. Urbański, *Współczesne ujęcie mistyki*, w: *Duchowość przelomu wieków*, Warszawa 2000, s. 109-110.

⁵ Por. J. Gogola, *Teologia komunii z Bogiem*, Kraków 2001, s. 242.

stopniem życia chrześcijanina. Jest natomiast szczególnym sposobem doświadczenia obecności Boga, dzięki któremu człowiek zdaje sobie sprawę z bezpośredniej Bożej interwencji w jego własne życie duchowe. W ten sposób Bóg przenika najbardziej skryte zakątki duszy ludzkiej, przemieniając człowieka według swojego sposobu myślenia i działania. Chrześcijanin-mystyk, aby osiągnąć ten stan, który go duchowo przekształca, musi iść drogą licznych etapów rozwoju wewnętrznego⁶. Mistyka stanowi więc szczególną drogę rozwoju życia duchowego chrześcijanina. Znane są słowa Karla Rahnera, który powiedział: „chrześcijanin jutra będzie albo mistykiem – kimś, kto czegoś doświadczył – albo nie będzie go wcale”⁷. Słuchając tej wypowiedzi jednego z najwybitniejszych teologów doby współczesnej, rodzi się pytanie: czy mistyka jest dostępna tylko dla wybranych, czy może jest zjawiskiem powszechnym, do którego powołany jest każdy chrześcijanin?

3. MISTYKA DROGĄ DLA KAŻDEGO CHRZEŚCIJANINA

Życie mistyczne w swoich najwyższych przejawach jest suwerennym darem Boga. Jednak z drugiej strony jest ono też uwarunkowane zaangażowaniem i wysiłkiem modlitewno-ascetycznym człowieka. Bóg daje łaskę, ale to chrześcijanin musi z nią współpracować, aby mógł wzrastać w życiu mistycznym. „Ziarno” życia mistycznego jest przekazane każdemu człowiekowi w sakramencie Chrztu świętego. Jeżeli się ono nie rozwija, oznacza to, że pozostaje w stanie uspienia i nie kiełkuje. Łaska uświęcająca jest obecna w duszy chrześcijanina, ale nigdy nie budzi się z uspienia. W takim wypadku Bóg nie objawia Samego Siebie takim chrześcijanom, ponieważ oni ani prawdę Go nie szukają, ani Go nie pragną. Zachowują oni Boże prawa w swoim sercu, ale ich myśli i pragnienia należą do świata i rzeczy zewnętrznych, a nie do Boga⁸.

Jednak pocieszający i radosny jest fakt, że w naszym życiu spotykamy wielu ludzi – pozornie zwyczajnych, którzy nigdy nie modlili się inaczej, jak tylko na Mszy świętej i na różańcu – których Bóg doprowadził do wyżyn kontemplacji mistycznej. Są oni przez kontemplację zjednoczeni z Bogiem, a w życiu zewnętrznym odznaczają się

⁶ Por. tamże, s.110-111.

⁷ Por. K. Rahner, *Schriften zur Theologie VII*, Einsiedeln-Zürich-Köln 1966, s. 22.

⁸ Por. S. Urbański, *Współczesne ujęcie mistyki*, dz. cyt., s. 112-113; por. P. Ogórek, *Mistyka*, dz. cyt., s. 20.

wielką prostotą i nie odczuwają potrzeby wzlotu ponad zwyczajne łaski modlitwy ustnej i modlitwy sercem. Odznaczają się tym, że nie szukają zbędnej i niebezpiecznej sensacji w tym względzie i choć często sobie tego nie uświadamiają, ich pozornie skromny sposób modlitwy osiąga taką głębię, która potrafi ich zaprowadzić na próg „kontemplacji wlanej”⁹. O nich napisał Tomasz Merton: „Chociaż żyją życiem czynnym, są jednak osobami poddającymi się *quasi* kontemplacji, ponieważ zachowują czystość serca dzięki posłuszeństwu miłości braterskiej, ofercie z samych siebie i doskonałemu poddaniu się woli Bożej we wszystkim, co czynią i cierpią. Są bliżej Boga, niż to przeczuwają. Cieszą się czymś w rodzaju «utajonej» kontemplacji”¹⁰.

Należy podkreślić, że kontemplacja nigdy nie może być celem samym w sobie, gdyż to prowadzi do niebezpiecznej ignorancji, ujawniającej się u osób zafascynowanych tym, co określiliśmy mianem pseudomistyki. Kontemplacja ma ważne znaczenie na drodze duchowego wzrostu chrześcijanina. Przede wszystkim przygotowuje ona do właściwego rozwoju życia łaski i miłości nadprzyrodzonej. Uczy rozpoznawania i poddawania się woli Bożej w życiu codziennym. Ponadto prowadzi do uświadomienia sobie, że wolą Bożą jest uświęcenie i przeobrażenie chrześcijanina w Chrystusa. W planach Bożych istnieje założenie sprowadzenia każdego chrześcijanina i całego jego życia do jedności z Jezusem. Najprościej można określić kontemplację jako nieustanne wpatrywanie się w Boga z miłością. Trzeba pamiętać, że kontemplacja nie jest owocem ludzkiego wysiłku, ale jest darem Bożym. Chrześcijanin może i powinien przygotowywać się do przyjęcia daru kontemplacji i wzrastania w tym darze, ale nawet to przygotowanie też jest łaską daną od Boga. Bowiem żadna technika nie gwarantuje osiągnięcia kontemplacji. Dlatego też należy zwrócić uwagę na to, że kontemplacja chrześcijańska nie jest techniką, ale jest więzią osobową – więzią z Bogiem obecnym w Jezusie Chrystusie. Stąd różni się ona od kontemplacji Zen i wszelkich innych odmian kontemplacji buddyjskich, a także od kontemplacji joga i medytacji transcendentalnej, ponieważ skupia się na Bogu, na osobie i jest z natury więzią miłości¹¹.

Bez daru kontemplacji i wewnętrznej modlitwy Kościół nie może wypełniać do końca swojej misji przemiany i zbawienia ludzi. Bez kontemplacji, bez całkowitej miłości do Boga i pragnienia Jego chwa-

⁹ Por. tamże, s. 21.

¹⁰ T. Merton, *O kontemplacji dla wszystkich*, w: Tenże, *Szukanie Boga*, dz. cyt., s. 326.

¹¹ Por. P. Ogórek, *Mistyka*, dz. cyt., s. 22-23.

ły, religia staje się dla wielu czymś w rodzaju narkotyku. Nawet sama liturgia bez kontemplacji staje się jedynie pobożnym widowiskiem. Dlatego tym, co posiada prawdziwe znaczenie, jest kontemplacyjne ukierunkowanie życia modlitwy i życia Kościoła¹².

Stwierdzić należy, że życie mistyczne jest normalnym i pełnym rozwinięciem łaski uświęcającej otrzymanej na Chrzcie świętym. Następuje zanurzenie chrześcijanina w tym życiu przez działanie cnót teologalnych i darów Ducha Świętego. Ukazują one tajemnicę Boga jako kogoś bliskiego i uświadamiają, że człowiek jest powołany do budowania najgłębszej wspólnoty z Bogiem. W sposób szczególny życie mistyczne jest spowodowane natchnieniem Ducha Świętego, otrzymanego w czasie pierwszego sakramentu. Dzięki temu chrześcijanin staje się nowym stworzeniem przez wszczęcie w Chrystusa i partycypuje w życiu Boga¹³.

4. ZWIĄZEK MISTYKI ZE ŚWIĘTOŚCIĄ

Droga mistyczna jest ściśle związana z pełnią życia chrześcijańskiego, czyli z drogą chrześcijanina do świętości. Jeżeli świętość polega na ontologicznym wszczęciu w świętość samego Boga poprzez dar łaski uświęcającej, to również nie można mówić o misticie bez jej podstawy, jaką jest uczestnictwo w życiu samego Boga. W ten sposób możemy każdego chrześcijanina nazwać „mystykiem”, ponieważ żyje on nieustannie w środowisku mistycznym udzielania się Boga i komunikowania się z Nim. Natomiast przez dłuższy czas uważano, że drogi mistyczne są drogami wyjątkowymi, na które nie można wkroczyć bez specjalnego wezwania Bożego i bez specjalnych łask. Jednak osoba obdarzona tymi łaskami i kierownicy duchowi stwierdzali, że wielu chrześcijan nie dochodziło do tego stanu z własnej winy. Stąd można wysunąć wniosek, że każdy, kto jest wierny łasce uświęcającej, może dojść do stanu mistycznego¹⁴. Innymi słowy, droga do świętości i doskonałości jest też drogą do mistycznego zjednoczenia z Bogiem. Nadto, rozwój mistyczny całego życia chrześcijańskiego, które owocuje świętością, będzie mniej lub bardziej świadomy, w zależności od wrodzonych zdolności człowieka do uświadomienia sobie tego, co się w nim dzieje. Święci, którzy na pierwszy rzut oka nie wydają się być

¹² Por. T. Merton, *Modlitwa kontemplacyjna*, Poznań 1986, s. 108.

¹³ Por. S. Urbański, *Współczesne ujęcie mistyki*, dz. cyt., s. 112-113.

¹⁴ Por. S. Słomkowski, *Teologia życia duchowego w świetle Soboru Watykańskiego II*, Ząbki 2000, s. 270-271.

mistykami, w rzeczywistości żyją życiem mistycznym, chociaż o tym nie mówią, a może nawet w pewnej mierze tego nie dostrzegają¹⁵.

5. PODSTAWOWE KRYTERIA AUTENTYCZNEJ MISTYKI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ

Główną podstawą teologiczną na drodze mistycznej jest tajemnica Wcielenia, gdyż w niej dokonano się zjednoczenie ludzkiej i Boskiej natury w jednej osobie Jezusa Chrystusa. Prawdę tę podkreślał w swoim nauczaniu Jan Paweł II (Encyklika *Dominum et vivificantem*), wskazując na pełne zjednoczenie z Jezusem, ponieważ w Nim i jedynie w Nim realizuje się pełnia zbawczej rzeczywistości zjednoczenia człowieka z Bogiem. W Chrystusie bowiem następuje samo udzielenie się Boga człowiekowi, a jednocześnie dana jest w Nim droga umożliwiająca chrześcijaninowi dojście do Boga¹⁶. Dlatego też normalna droga do mistycznego doświadczenia prowadzi przez wiarę w Chrystusa, w tajemnicę Jego życia. Chrześcijanin będzie w takim stopniu święty, w jakim żyje on życiem Jezusa, lub. inaczej mówiąc: w takim stopniu, w jakim Chrystus żyje w nim. Tajemnica Wcielenia oznacza więc pełną realizację człowieczeństwa poprzez życie mistyczne z Chrystusem i zjednoczenie z Nim. Zjednoczenie zaś jest wejściem poprzez Jezusa w wewnętrzne życie samego Boga – jest trwaniem w Bogu i znakiem jedności woli ludzkiej z wolą Bożą. Dlatego też ta jedność stanowi szczyt mistycznego zjednoczenia¹⁷.

Kolejną centralną tajemnicą, tkwiącą u podstaw drogi mistycznej jest działanie sakramentów. Są one widzialnym znakiem obecności i działania Boga. Dlatego też życie chrześcijańskie jest życiem mistycznym, ponieważ sakramenty stanowią źródło jego rozwoju. Właśnie sakramenty, jako widzialne znaki, dostarczają chrześcijaninowi łaski, która zakłada i daje życie nadprzyrodzone. Dla życia mistycznego podstawowe znaczenie mają: sakrament Chrztu i Eucharystii. Poprzez Chrzest święty następuje zapoczątkowanie tego życia w człowieku, które później prowadzi do pełni mistycznej i utożsamienia z Chrystusem. Chodzi tu o rozpoznanie i doświadczenie Jezusa jako Mesjasza i Zbawiciela, co stanowi fundament życia duchowego. Właśnie przez sakrament Chrztu świętego chrześcijanin zostaje zanurzony w tajemnicę śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Ta mistyczna

¹⁵ Por. tamże. Zob. J. Gogola, *Teologia komunii z Bogiem*, dz. cyt., s. 254.270.

¹⁶ Por. Jan Paweł II, *Dominum et vivificantem*, 50.64; Tenże, *Redemptoris missio*, 5.7.

¹⁷ Por. S. Urbański, *Współczesne ujęcie mistyki*, dz. cyt., s. 115.117.

rzeczywistość śmierci i zmartwychwstania stanowi istotę mistyki chrześcijańskiej¹⁸.

Następnym sakramentem, który dopomaga chrześcijaninowi kroczyć na drodze mistycznej, jest Eucharystia. Stanowi ona dopełnienie sakramentu Chrztu świętego. W niej to człowiek zostaje włączony do zbawczej ofiary Chrystusa. Eucharystia spełnia uprzywilejowaną rolę w życiu mistycznym, ponieważ gwarantuje obecność uwielbionego Chrystusa. Już od najwcześniejszych lat człowiek może mieć kontakt ze światem nadprzyrodzonym w sposób dostosowany do jego natury. Kiedy odkryje już w Eucharystii żywą obecność Chrystusa, otwiera się przed nim możliwość adoracji i osobistego spotkania. Trzeba zwrócić uwagę na to, że w Eucharystii Chrystus ukrywa swoją chwałę i swoje bóstwo. Kto żyje Eucharystią, formuje się do życia ukrytego w Chrystusie. Następuje moment naśladowania, które, kiedy staje się bardziej wewnętrzne, rodzi pragnienie przemiany. Mistyka Eucharystii oznacza więc pełnię łaski, świętości, która jest w Jezusie i która od Niego może przejść na człowieka. Jednocześnie podtrzymuje ona najgłębsze zjednoczenie chrześcijanina w Chrystusie¹⁹.

Mistyczne zjednoczenie z Jezusem Chrystusem jest dopełnione poprzez trwanie we wspólnocie Kościoła. Dlatego misterium Kościoła stanowi trzecie zakorzenienie na drodze mistyki chrześcijańskiej. Zadaniem Kościoła jest dążenie do tego, aby zjednoczenie mistyczne mogło się urzeczywistniać w życiu każdego chrześcijanina. Poprzez działanie Kościoła Bóg może pokierować człowiekiem i służyć mu swoją łaską w rozwoju życia mistycznego i doprowadzić go do kontemplacji. Zjednoczenie z Chrystusem, które przychodzi w słowie i sakramencie w ramach Kościoła, dokonuje się ostatecznie przez wiarę i w wierze. Właśnie to zjednoczenie, dokonujące się w Kościele, jest źródłem mocy dla człowieka, źródłem wewnętrznej przemiany zarówno chrześcijanina, jak i Kościoła. Bowiemy mistyka jako pełne zjednoczenie człowieka z Bogiem poprzez Słowo Wcielone realizuje się zawsze w wierze Kościoła²⁰.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, należy stwierdzić, że autentycznymi kryteriami kroczenia drogą mistyki chrześcijańskiej są: tajemnica Chrystusa, sa-

¹⁸ Por. tamże, s. 117-118.

¹⁹ Por. J. Gogola, *Teologia komunii z Bogiem*, dz. cyt., s. 347-349.

²⁰ Por. S. Urbański, *Współczesne ujęcie mistyki*, dz. cyt., s. 119-120.

kramenty i Kościół. Natomiast jeżeli te elementy nie występują, mamy do czynienia z pseudomystyką, która zalewa obecnie swoją literaturą życie religijne. Dlatego dla chrześcijanina na jego drodze do Boga istotna jest wiedza teologiczna, aby mógł on stać się mistykiem. W przeciwnym bowiem razie nie będzie on potrafił rozpoznać tego, co dzieje się w jego wnętrzu i łatwo mu w takiej sytuacji pobłądzić. Natomiast znajomość teologiczna stanów życia mistycznego ułatwi mu rozpoznawanie drogi, którą prowadzi go Bóg. Ten wewnętrzny związek mistyki z doktryną teologiczną ujawnia się coraz bardziej w miarę rozwoju życia duchowego chrześcijanina. Kościół zaś jest stróżem tej mistyki, gdyż życie mistyka jest ściśle związane z życiem Kościoła²¹.

SOMMARIO

LA MISTICA COME VIA DEL CRISTIANO VERSO DIO

Non è facile parlare di mistica, poiché il termine stesso non è molto chiaro. Esso ha tanti significati diversi. Perciò è importante conoscere cosa significa la mistica per i cristiani. Occorre prendere in considerazione ciò che scrive Tomaso Merton: "Mistica vera è solo mistica autenticamente religiosa". E allora, in questo senso, diciamo che ogni mistica che non è religiosa, è mistica falsa. La mistica cristiana generalmente significa un'esperienza diretta e suprema unione dell'amore con Dio che porta ad una maggior conoscenza di Dio. Il cristiano deve sapere che la via mistica è aperta per tutti i battezzati. "Il seme" alla vocazione della vita mistica ogni uomo riceve nel sacramento di battesimo. Quando cristiano coopera con la grazia di Dio può crescere nella vita mistica e può essere più vicino Dio. Per questo la via mistica si unisce alla vita cristiana verso la santità.

Trattando il tema della mistica cristiana è importante conoscere quali sono i principali criteri riguardanti l'autenticità della mistica. Il primo criterio teologico della via mistica è il mistero di incarnazione, perché nella persona di Cristo è avvenuta l'unione dalla natura divina con la natura umana, e solo in Gesù Cristo il cristiano può unirsi a Dio. Il secondo criterio sono i sacramenti: si pensa innanzitutto al

²¹ Por. tamże, s. 120.

Battesimo e all'Eucaristia. I sacramenti sono la sorgente della vita cristiana e mistica. Il criterio successivo ed ultimo è il mistero della Chiesa. L'unione con Dio avviene nella fede e per la fede nella Chiesa. Quando questi criteri vengono presi in considerazione possiamo parlare della vera mistica cristiana che conduce l'uomo verso Dio.